

Prilog 3.6: M. Jukić i C. Bašić, "Poljoprivreda na otoku Hvaru za vrijeme uprave Mletačke Republike", Hrvatsko geografsko društvo, geografija.hr, 3. 12. 2004.
<https://geografija.hr/poljoprivreda-na-otoku-hvaru-za-vrijeme-uprave-mletacke-republike-staviti-republike-umjesto-republike-jer-je-dio-naziva-drzave/> (pristupljeno 30. lipnja 2024.).

Poljoprivreda na otoku Hvaru za vrijeme uprave Mletačke Republike

Marijan Jukić i Christian Bašić

Historijska geografija | Hrvatska | Hrvatski otoci | Južno hrvatsko primorje | Srednja Dalmacija | Urbano i ruralno

3. prosinca 2004.

UVOD

Saznajte kakvi usjevi su rasli, na kojim dijelovima otoka, kako je korištena šuma, ali i u kakvom je položaju bio običan otočki težak.

Napisali Marijan Jukić i Christian Bašić

Srednjodalmatinski otoci su prostor stare naseljenosti. Od davnine se život na njima oslanjao pretežno na autarkično gospodarstvo. Osnova na kojoj su se otoci razvijali bilo je stočarstvo i ratarstvo, ali su suša i krševitost zemljišta u skučenom prostoru uvjetovali ograničene mogućnosti razvoja. Brojnija naselja skromnih nastamba pastira i težaka bila su smještena u unutrašnjosti, a rijetka obalna naselja bila su spojnica s vanjskim svijetom.

U ovom radu iznijeti su rezultati istraživanja razvoja poljoprivrede otoka Hvara za vrijeme venecijanske vladavine. U tu svrhu korišteni su arheološki nalazi, te druga arhivska građa i izvori. Naravno, prvi dokazi koji ukazuju na tragove poljoprivrede mogu se pronaći jedino u obliku arheoloških tragova obrade zemlje. U kasnijim istraživanjima velik doprinos imaju dokumentirani dokazi koji govore o samoj organizaciji proizvodnje. Kombinacijom različitih izvora dobijena je slika o tome kako je za vrijeme Venecije na Hvaru organizirana poljoprivredna proizvodnja i kakav je bio način iskorištavanja zemljišta te kako je početna siromašna agro-stočarska osnova utjecala na gospodarski pa i demografski razvoj Hvara.

Rana srednjovjekovna poljoprivreda

Stanovnici otoka naslijedili su rimsku poljoprivrednu praksu koja je uključivala uzgoj vinove loze, maslina i agruma, zajedno sa proizvodnjom žita. Žito je vršeno sa primitivnim sječivima, nalik srpovima ili jednostavno čupano iz zemlje nakon čega je transportirano u primitivne silose, gdje se spremalo. Brdoviti i često neprohodni krški teren otežavao je prenošenje žita u skladišta koja su se nalazila u sklopu naselja. Budući da su prvotna naselja na otoku bila smještena na brdima, transport je bio veoma spor.

Komunalni statut iz 1331. godine

Uvođenje komunalnog statuta 1331. g. predstavlja značajan događaj u otočkoj povijesti. Statut je bio izraz evolucije neovisnog administrativnog sustava čime se nastojalo postići svojevrsnu autonomiju i očuvanje građanskih prava pred mletačku okupaciju. Venecija je pozdravila donošenje ovog statuta u sferi vjerskih i pravnih zakona, ali je ukinula posebne povlastice za plemstvo. Zakonom je potvrđeno venecijanski naziv za otok Hvar, „Lesina“, što vjerojatno dolazi od staroslavenskog naziva za drvo, budući da je otok bio vrlo šumovit. Odlučena je i veličina posjeda na koju ima pravo svaki otočanin, površine 30 motika (1 motika = 436 m²) što je vrijedilo čak i za najsiromašnije otočane. Vinova loza je istisnula žito s mjesta vodeće kulture, a slijedili su masline i smokve.

Poljoprivreda pod mletačkom upravom od 1420. do 1797.

Organizacija poljoprivrede

Venecijanske vlasti na otoku, primjenile su Komunalni statut iz 1331. godine, gdje otočna zemlja može biti korištena 10 godina od strane stanovnika otoka. Nakon toga se zemlja ponovno dodjeljivala na slijedećih 10 godina. Maksimalna površina zemlje po osobi bila je 30 motika, što iznosi 1,3 ha, a odnos između komuna kao vlasnika zemlje i korisnika zemlje se nazivala „gratia“. Korisnik zemlje plaćao je porez jednak 1/6 naturalnog prihoda. Neproduktivna, brdovita i siromašna zemlja je bila isključena iz statuta. Ako je najamljena zemlja bila obradiva, najam se plaćao 1/6-om žetve, dok se porez na unajmljene prostore za obrt plaćao u novcu. Ovaj sustav raspolaganja zemljom zahvaćao je površinu od otprilike 1950 ha (44,979 motika). U odnosu na današnju obrađenu površinu to je samo 2/5, ali je to u odnosu na ondašnji broj stanovnika i raspoloživu tehnologiju bilo neprocjenjivo. Od svih stanovnika koji su zemlju koristili, 9/10 su bili seljaci. Seljaci su se okoristili ovim statutom jer su mnogi bili bez zemlje do njegovog donošenja. Ostatak zemlje podjelili su plemstvo, građani i crkva.

Vinogradarstvo

Vinogradarstvo tj. vinova loza bila je glavna kultura na otoku. Višak vina se koristio za izvoz da bi se uvezla potrebna količina žita koja je nedostajala. Podatak iz 1552. godine govori da je Hvar proizvodio oko 80 000 kvarta (1 kvart = 0,67 l) vina. Ako je ukupna populacija otoka brojila u to vrijeme 7 500 stanovnika, to je predstavljalo proizvodnju od oko 6,7 l po osobi godišnje. Sadnice vinove loze su se obično sadile krajem ožujka, a berba je bila krajem kolovoza ili početkom rujna. Lošija kvaliteta vina se obično koristila za miješanje s vodom da bi se dobila „bevanda“, koju je obožavalo lokalno stanovništvo ili za dobivanje alkoholnih sredstava za čišćenje. Važnost proizvodnje vina nastavila se kroz cijelo venecijansko

razdoblje na Hvaru, što potvrđuju podatci iz 18.st. (Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia c.1700), koji kažu da se na otoku proizvodilo 5 000 barela vina godišnje.

Smokve i masline

Drugi po važnosti izvor poljoprivredne zarade na otoku su bile smokve, a odmah iza njih su slijedile masline. Obje kulture su poznate još iz vremena grčke kolonizacije otoka. Klima je pogodovala smokvama i maslinama, ali 1550. središnja Dalmacija bila je zahvaćena zahlađenjem što je reduciralo broj stabala ovih kultura. Hvar je morao uvoziti ulje, no smokve su se brzo oporavile, unatoč bolesti koja ih je osušila što je oporavilo otočnu zaradu. Hvarske smokve su bile izuzetno popularne u Veneciji, bilo svježije, bilo sušene, a transportirale su se u malim kutijama prekrivenim ružmarinom i lišćem vinove loze.

Ribarstvo

Obilje i raznolikost riba u Jadranskom moru davalo je velike mogućnosti za ekonomsku eksploataciju mora za većinu priobalnih područja pod venecijanskom upravom. Glavne vrste riba koje su se lovile bile su: skuša, sardina, zubatac, šarpina, brancin, a lovila se i sipa. Mnoge ribe su sušene ili soljene, tehnikom koja je bila poznata na Hvaru još u 13.st., a vrijednost joj je porasla za vrijeme venecijanske uprave. Sušena riba je bila glavni izvor hrane na otoku, ne samo za lokalno stanovništvo, već i za opskrbu mnogih vojnih i trgovačkih brodova koji su pristajali u hvarskoj luci. Sušena i soljena riba je bila iznimno popularna hrana u Veneciji, koja je imala monopol nad cijelom ribarskom industrijom, preko proizvodnje soli koja se koristila za sušenje ribe.

Drugi poljoprivredni proizvodi

Uz već spomenute poljoprivredne proizvode, mnogi drugi su, također, bili značajni za hvarsku ekonomiju. Veliku važnost ima uzgoj stoke, a koristila se za hranu, prodaju ili rad na polju. Drvo, južno voće (agrumi), med, vosak, lavanda i ružmarinovo ulje bili su važan oslonac izvoza, ali su služili i za upotrebu starim Hvaranima. Uzgoj stoke je bio istisnut u korist uzgoja vinove loze, pogotovo nakon što je objavljen „Liber gratiarum“ u 17. st., a još je više otežan godine 1622. mletačkim nametima i porezima na prijevoz robe na stoci.

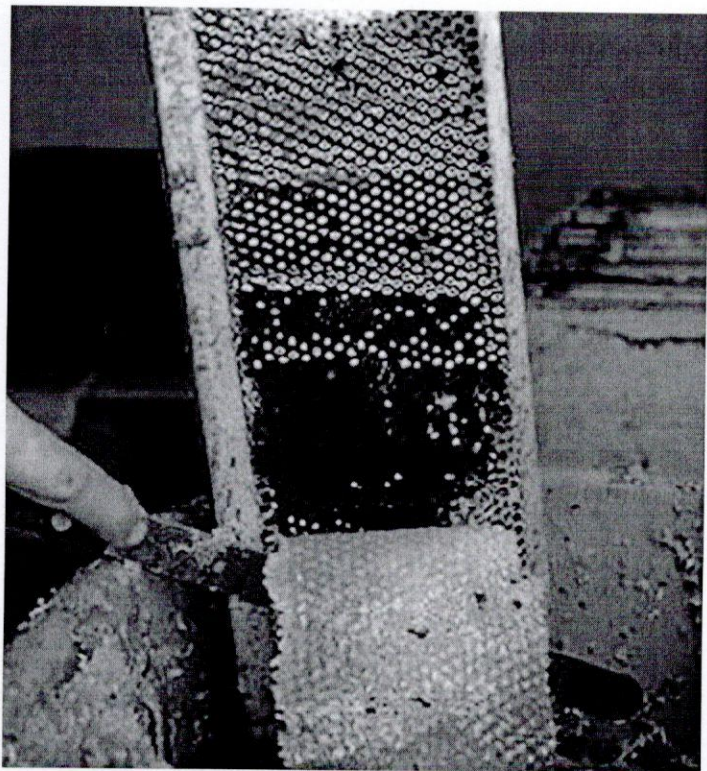

Šuma

Eksploatacija šuma na otoku Hvaru započela je još u doba Ilira. Šume su se koristile ne samo kao izvor drva za ogrijev već i u druge svrhe u drvenoj proizvodnji. Za vrijeme Venecije drvo sa otoka se koristilo za izradu bačvi, za koje je vladala velika potražnja, a u njima su bili skladišteni vino i sušena riba. Godine 1559. otočna zarada je iznosila 70.000 dukata od čega je proizvodnja vina donosila 15.000 dukata, sardine 14.000 dukata, a samo bačvarstvo čak 6.000 dukata, što znači da je ukupna vrijednost svih proizvoda vezanih uz iskorištavanje šuma iznosila oko 35.000 dukata godišnje. Kao izvor drva za ogrijev posebno se isticao otok Šćedro. Najviše su se sjekla stabla hrasta, brijesta, jele i lipe. Na otoku Hvaru, kao i na drugim područjima Dalmacije drva su se sjekla bez neke ozbiljnije namjere za kasnije pošumljavanje što je dovelo do bujanja vegetacije makije i šikare. Primjećeno da žitelji otoka namjerno uništavaju mlada drveća da bi izbjegli služenje obveze sječenja stabala za potrebe Venecije.

Pčelarstvo i med

Pčelarstvo ima dugu tradiciju u Dalmaciji, a pogotovo na Hvaru bliskom otoku, Šolti. Med je bio važan izvor zaslađivača, a pčelinji vosak se koristio za čišćenje, poliranje i izradu svijeća. Smanjenje pčelarske proizvodnje bilo je u izravnoj vezi sa ponovnom prirodnom obnovom šume jer je pala potražnja za upotrebom drva u gradnji kuća. Zbog upotrebe vapna kao veziva kamene kuće s vezivnim materijalom bivale su sve češće, a drvene su polako nestajale. Šume su se širile na livade i pašnjake pa pčele nisu imale toliko prostora za skupljanje meda kao prije. Veliku konkurenciju hvarskim proizvođačima i izvoznicima predstavljao je Split koji je izvezio velike količine dobrog meda iz dalmatinskog zaleđa i iz Otomanskog carstva, pogotovo Bosne.

Lavanda i ružmarinovo ulje

Hvar je od davnina bio poznat po proizvodnji ružmarinovog ulja i lavande. Iz 1692. godine postoji dokaz o jednom sudskom sporu iz Sjeverne Dalmacije između obitelji Zanetti i Kovačević oko prava na žetvu ružmarinovitih grančica, pa sve do prava na proizvodnju lavande. No, stvarnih pisanih dokaza o proizvodnji lavande i ružmarina na Hvaru nema sve do 1717. godine, kada je „Kraljičina voda“ („Aqua della regina“), kao što je poznato, bila poslana s otoka Hvara na Vis u svrhu liječenja astme, a jedan od sastojaka te „Kraljičine vode“ bila je i lavanda. Lavanda i ružmarin se spominju u dokumentima iz 1781. i 1784. godine, a jedan dopis s Hvara iz 1786. godine potvrđuje prodaju ružmarina u Brusju. Godišnja proizvodnja lavande na otoku Hvaru je u to vrijeme iznosila oko 80 barela.

Zaključak

Ovaj iscrpan i detaljan pregled razvoja poljoprivrede na Hvaru u vremenu provedenom pod mletačkom upravom, moguć je zahvaljujući sačuvanoj arhivskoj dokumentaciji u gradu Hvaru, Dalmaciji i u samoj Veneciji. U kombinaciji sa sekundarnim izvorima dobivenim kroz različite putopise omogućena je rekonstrukcija organizacije cjelokupnog gospodarstva otoka Hvara. Saznajemo kakvi usjevi su rasli, na kojim dijelovima otoka, kako je korištena šuma, ali i u kakvom je položaju bio običan otočki težak. U historijsko-geografskom smislu možemo saznati puno o razvoju naseljenosti otoka Hvara, od antike, preko primitivnih slavenskih naselja sve do relativno modernijih naselja kakva su ostala nakon propasti Venecije. Korištenje starigradskog polja za poljoprivredne usjeve, slabije plodnog tla za stočarstvo i ribom bogatog mora, davalo je stanovitu gospodarsku osnovicu koja je omogućila bazu za organizirano društvo Hvara.

Literatura:

Carter, F.W. (1969): Agriculture on Hvar during the Venetian occupation: A study in historical geography, *Geografski glasnik* 54, 45-62.

Crkvenčić, I. (1974): Geografija SR Hrvatske, Južno hrvatsko primorje, Školska knjiga, Zagreb

Fortis, A. (1984): Put po Dalmaciji, Globus, Zagreb

Karaman, I. (1972): Privreda i društvo Hrvatske u 19.stoljeću, Školska knjiga, Zagreb

Peričić, Š. (1980): Dalmacija uoči pada Mletačke Republike, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

Tadić, J. (1968.): Venecija i Dalmacija u srednjem veku, Jugoslavenski istoriski časopis 3-4, 5-17.

<https://geografija.hr/poljoprivreda-na-otoku-hvaru-za-vrijeme-uprave-mletacke-republike-staviti-republike-umjesto-republike-jer-je-dio-naziva-drzave/>

(*Marijan Jukić i Christian Bašić, "Poljoprivreda na otoku Hvaru za vrijeme uprave Mletačke Republike", Hrvatsko geografsko društvo, geografija.hr, 3. 12. 2004.*)